

VIII. Обществено мнение като тирания:

Алексис де Токвил

Ако целта на нашето историческо проучване е да открием какво са разбирали под обществено мнение онези, които го въвеждат, то сега можем да заключим: неоснователно сме подценявали общественото мнение в спиралата на мълчанието, когато сме я характеризирали като способ за разпространяване на обществено мнение, зависещо до голяма степен от страха от изолация на индивида.

Би следвало да се очаква, че обществото ще съумее да различи степенята на страха от изолация на своите членове, но навсякъде – както сочи Стенли Милгръм в своите експерименти, в Норвегия и Франция – съществува конформистки натиск и страх от изолация: в Норвегия в малко по-голяма степен, във Франция в по-малка.¹ Милгръм отлага провеждането на експериментите си по отношение на Европа, тъй като възниква опасението, че конформното поведение, което установява Соломон Аш, е вероятно американска особеност.

В действителност, това, което описва като американско престижно поведение американецът Торстайн Веблен, в началото на 20-те години, в книгата си "Теория на богатата класа"², Русо осъжда чрез своята неприязън към консумативното поведение. Че компромисът между общественото мнение и природата на индивида, за да използваме антиномите на Русо, в Съединените щати, е нещо много по-различно от общественото мнение и кара индивида да се подчинява в много по-голяма степен, земякът на Русо, Токвил описва и обяснява в своя пътепис "Демокрацията в Америка 1835/40."³

Токвил не само пръв проникновено описва началната фаза на спиралата на мълчанието върху примера на упадъка на френската църква, преди революцията. Доколкото съм в състояние да преценя засега, той акцентира не само при всеки удобен случай върху значението на говоренето и мълчанието за общественото мнение⁴, но неговото разбиране за обществено мнение в най-голяма степен се доближава до концепцията, която можем да подкрепим с нашите съвременни емпирични методи за изследване, и в чиято сърцевина седи страхът от изолация и склонността да се премълчава. Няма друга книга на Токвил за общественото мнение, и дори ни една глава, с подобен акцент. При все това, отвсякъде ни заливат с какви ли не твърдения, оценки, пояснения и анализи, за последиците за общественото мнение в книгата на Токвил "Демокрацията в Америка". Не, че за него общественото мнение е американски феномен, той вижда общите проявления на общественото мнение, така, както то се изяснява и в Европа. За Токвил общественото мнение в Америка е воденичен камък, бreme, конформистка принуда или, за да използваме думите на Русо, ярем, в който индивидът е впрегнат от обществото: "В лицето на своите аристокрации, народите често намират своето традиционно величие и сила. Изпаднете в противоречие с мнозинството нейни привърженици, и ще се окажете отритнат, за да намерите подкрепа и упование единствено в себе си. В

демократичните народи нещата стоят иначе. Там общото благоразположение е също тъй необходимо, като въздуха, който диша човек, и да не бъдеш в тон с масата, ще рече, едва ли не, да си мъртъв. Те нямат нужда да прилагат закона, за да подчиняват мислещите по различен начин. Достатъчно е неodobrenието. Чувството, че могат да бъдат изолирани и подчинени, бързо ги обзема, за да им отнеме всяка надежда." ⁵ – "Не зная друга страна, в която като цяло да цари по-малко духовна независимост и по-малко истинска свобода, отколкото в Америка." ⁴

"Няма религиозно, или политическо учение, което да не може да бъде проповядвано в конституционните държави в Европа....тъй като никоя страна в Европа не е тъй цялостно подчинена на една единствена власт, че онзи, който желае да даде израз на истината, да се окаже лишен от помощта, която го защитава от последиците за независимото му поведение. Ако той има нещастие да живее под властта на едно неограничено правителство, то народът често се оказва на негова страна. Ако той обитава свободна страна, то той би могъл да потърси при нужда подкрепа в кралския авторитет. Аристократичната част на обществото го подкрепя в демократичните страни, демокрацията в останалите. В демокрация, устроена по подобие на Съединените щати, ще намерим само една власт, един единствен извор на власт и успех, и нищо друго, освен нея." ⁴ Тази единствена власт според Токвил е общественото мнение. Как е станала тя тъй силна?

Равенството обяснява силата на общественото мнение

"Между новите явления, които привлякоха моето внимание, по време на престоя ми в Съединените американски щати" – пише Токвил във въведение-то на книгата си за Америка, – "никог да не прикова погледа ми така, както равенството на обществените условия. Аз открих без особени усилия впечатляващото влияние, което този факт оказва върху развитието на обществото. То придава на мисленето на обществеността една определена посока, а на законите определен смисъл...." ⁶

Тъй като се опитва да разкрие причините за неутолимия стремеж към равенство, Токвил обръща внимание на едно ширешо се по цял свят развитие⁷: "Ако изследваме случилото се след XI в. във Франция, на всеки петдесет години, то няма да ни убегне обстоятелството, че на всеки от тези интервали, се е извършвал един двоен обрат в обществото. Благородникът седи по-ниско на социалната стълба, гражданинът по-високо. Първият пада надолу, другият се извисява нагоре. С всяко следващо столетие тези две категории се доближават и почти се допират. И това важи не само за Франция. Навсякъде, където хвърлим поглед, в целия християнски свят, бихме могли да наблюдаваме същия обрат... Постепенното развитие към равенство на условията, следователно, е дело на провидението. То носи неговите главни характеристики: то е общо, дълготрайно, и непрекъснато се изплъзва от властта на хората. Събитията, както и хората, служат на неговото развитие." ⁸ – "Настоящата книга е написана изцяло от позициите на един особен религиозен мироглед,

който повелява на автора, предвид неугържимите промени, пробивали си пътя в продължение на векове, да преодолява всички пречки, за да се откроят те сред причинените от тях руини. Бог няма нужда да говори, за да разпознаем сигурните знаци на неговата воля...." ⁸

Защо равенството на обществените условия води до всевластие на общественото мнение, Токвил обяснява по следния начин: "Когато условията на живот са неравни и хората се различават един от друг, винаги има някои, които са много образовани, много учени, духовно превъзхождащи другите хора, и една твърде непросветена и много изостанала маса. Хората, които живеят в аристократични епохи са склонни, следователно, по силата на природата, да виждат в превъзхождащия разум на даден човек или класа, пример за собствените си възгледи, докато в същото време са по-малко склонни да признават невежеството сред масата. Тъкмо обратното става във времена на равенство. Колкото по-равни и еднакви помежду си са гражданите, толкова по-малка ще е склонността на онзи, който ще върва сяло на даден човек или класа. Склонността да се върва на масата нараства и в крайна сметка общественото мнение направлява хората....Във времена на равенство, хората не си гласуват доверие, поради своята прилика, но същата тази прилика им вдъхва едно почти безгранично доверие в оценката на обществеността. На тях, по точно казано, не им изглежда вероятно, че истината би могла да е другаде, освен на страната на множеството, тъй като всички са еднакво просветени."⁹ Както става ясно, Токвил разбира под общественост общественото мнение на количественото множество.

Наистина, Токвил подчертава, че става дума за волята на Бога, на когото не бива да се противоречи. Но той е завладян от състраданието към съдбата на индивида в такова общество, като изпада в дълбок песимизъм по отношение на духовните последици от това и искрено негодува.

Ето какво пише той за съдбата на индивида: "Когато човекът, който живее в демократичните страни, се сравнява като индивид с всички, които го заобикалят, той изпитва истинска гордост, че е равен с тях. Веднага щом си представи цялото множество от свои съграждани, обаче, чувството за собствената му незначителност и слабост го обзема. Именно равенството, което го кара да се чувства независим от всеки свой съгражданин, го кара да се чувства сам и безпомощен, под натиска на множеството."¹⁰

"Навсякъде, където обществените условия са еднакви, общото мнение натежава с невероятното си бреме върху духа на индивида. То го обгръща, подчинява и подтиска: това е много по-малко въздействие на една обществена форма, колкото неин политически закон. Колкото по-еднакви стават хората, толкова повече и по-слаб се чувства индивидът спрямо останалите. Тъй като не съзира нищо, което да го възвисява и различава от тях, той става несигурен, винаги щом бъде атакуван. Той не само се колебае по отношение на своите сили, но започва да се колебае и за своите права, лесно се поддава на собствената си заблуда, винаги щом мнозинството я потвърди."¹¹

Токвил добавя, че равенството в обществото, може да има и положително въздействие. То би могло, доколкото авторитетите биват детронирани,

да разкрие нови идеи пред човека. Но, би могло да настъпи и такова въздействие, щото индивидът изобщо да престане да мисли: "Тя /обществеността/ не убеждава в своите възгледи, тя ги налага и вмениява в душата с един неумовен духовен натиск на всички, върху разсъдъка на индивида... В Съединените щати мнозинството се нагърбва със задачата да представи на индивида множество готови мнения, като му отнема с това задължението, сам да си формира свое мнение." ¹⁰

Токвил с болка разсъждава, как демократичните народи са надделяли онези сили, които "са възпрепятствували или дори отлагали във времето, разкрепостяването на индивидуалния разум", преграждайки пътя на духовната свобода. Когато, обаче, "по силата на определени закони – Токвил има предвид авторитета на доминиращото множество – "духовната свобода бива задушена... то злото само сменя своя образ – Хората не са открили средството за независим живот – а по скоро са намерили... нова уродлива форма на робство". ¹⁴

"Не бих желал – подчертава Токвил – да повтарям често: тук се крие голям проблем за онези, които схващат свободата на духа, като нещо священо и мразят не само деспотите, но и деспотизма. Когато почувствам върху кожата си ръката на властта, малко ме е грижа кой ме подтиска. Ето защо, аз не се огъвам лесно под ярема, защото ме поддържат милиони ръце" ¹⁵

Токвил лансира темата, която почти 50 години по-късно, един от американските класици на общественото мнение Джеймс Брайс, ще постави в центъра на внимание в четвърта глава на своя труд, посветен на "Американската икономическа общност" /1888/: тиранията на мнозинството. ¹⁶ Тази четвърта част носи изрично заглавието: "Общественото мнение". Но въпреки това, ако се вземе сериозно, и с цялата си академична рационалност, тя не се отнася пряко до общественото мнение. Общественото мнение трябва да е нещо много ирационално, ако книгите, посветени специално на него, се оказват по-скоро неудачни. Това се отнася и до едни от немските класически трудове от първата половина на XX в.: Вилхелм Бауер: "Общественото мнение и неговите исторически основания" /1914/ ¹⁷ и Фердинанд Тюние: "Критика на общественото мнение" /1922/.

"Никой не би могъл да обвини Брайс, че нарочно е пренебрегнал специалната систематика в студията си посветена на общественото мнение – заключава 50 г. по-късно през 1939 г. Френсис Г. Уилсън, в един обзор на прочутата книга ¹⁹. – В действителност в близо 100-те страници, които Брайс посвещава на темата, ще открием в сбита форма всичко писано за общественото мнение от различни автори и между това, лични наблюдения, представляващи изключителен интерес, като например неговата бележка за "фатализма на мнозинството" ²⁰, с които той се оказва първият, описал онова, което по-късно бе наречено "мълчаливо мнозинство".